



ՏՂԱԲԵՐՔ ԵՒ ԿՆՈՒՆՔ.

Ջանդեգուրի շրջանի Հայ կանանց դաշտանն ընդհանրապէս սկսում է 14—15 տարեկան հասակում, և արիւնահոսութիւնը տևում է 3—8 օր: Այս միջոցին միայն հարուստներն են շոր կապում, մինչդեռ աղքատները ոչինչ չեն անում: Առաջինները օրական մի կամ երկու անգամ էլ լուացւում են և շորը փոխում:

Կերակրի և կենցաղավարութեան մէջ մի առանձին փոփոխութիւն չէ լինում այս ժամանակ: Աշխատանքն էլ նոյնն է մնում, միայն մի քանի բաներ, ինչպէս խմոր հունցել, հաց թխել, խնոցի հարել, չեն թոյլ տալիս անելու, մեղք համարելով, որովհետև այդ միջոցին նա անսուրբ է համարւում, և հաղորդութիւն առնելու էլ իրաւունք չունի:

Եթէ դաշտանն ուշանում է՝ սովորաբար ոչ մի միջոցի չեն դիմում, քանի որ օրն էլ միտները չէ լինում: Բայց պատահում էլ է, որ լողանում են:

Ամլութիւնը աստուածային պատիժ է համարւում, ուստի և ամուլ կիւնը համարւում է մեղաւոր, որի պատմաւով էլ դատապարտուել է այդ պատժին: Ամուլ կանայք էլ ոչ միայն որդի ունենալու ցանկութեամբ, այլ և այդ նախատինքից ազատուելու տենչով դիմում են սրբերի միջնորդութեան, ուխտ գնալով առաւելապէս Ծիծեռնավանք, Տաթև, Լաստ, Պարոն-Պիժ և այլն: Հատերը պնդում են, թէ սրբերը կատարել են իրենց խնդիրը, տալով որդիներ, որոնց վրայ միշտ մի նշան է լինում: Բայց երբ ուխտագնացութիւնը չէ օգնում՝ այն ժամանակ դիմում են հետևեալ միջոցներին.

1). Սպանած գայլի ծնօտներից թել են կապում և միջից երեք անգամ անցնում:

2). Նոր փորած և դեռ ննջեցեալը մէջը չդրած գերեզմանի վրայով երեք անգամ ցատկում են:

3). Սպանուած մարդու գերեզմանի վրայ կանգնած՝ իրենց ձեռներին ու ոտներին ջուր են ածում և միզում:

4). Առաջին անգամ տղաքեր կնոջ տան կտրին ծածուկ միզում են:

5). Երկու ուրբաթ և մի չորեքշաբաթ, կամ երկու չորեքշաբաթ և մի ուրբաթ օր եօթը քար դնելով իրենց տակը՝ լողանում են:

Երբ առաջին անգամ զգում են իրենց յղի լինելը՝ սաստիկ ուրախանում են, և մինչև անգամ ուխտում են, որ եթէ որդի ունենան՝ «օխտը շէն ման կեան, դռներան մատաղ հը՝ վրքելաւ»:

Սկզբում ամաչելով՝ յղութիւնը թաքցնում են տան աւելի հեռու անդամներից և կենցաղավարութեան մէջ ոչ մի փոփոխութիւն չեն մտցնում, բայց յետոյ, երբ արդէն չայտնի է լինում՝ սկսում են թուլթուլիկ (արձակ) շորեր հագնել, թթու կերակրներ, մրգեղէն պահանջել, աշխատանքից խուսափել. սակայն շատ քիչ կեսուրներ այդպիսի հարսերի նազերը տանում են: Զատ-շատերը ստիպուած են լինում սովորական կարգով աշխատել նոյն իսկ մինչև ծննդեան օրը և սահմանափակել իրենց ցանկութիւնը:

Երբ մօտենում են երկունքի օրերը՝ յղի կանայք շտապում են հաղորդուել, որովհետև «համբուրելու են մահուան դռնից», և ո՞վ գիտէ, կենդանի են մնալու, թէ ոչ:

Երկունքի ժամանակ յղի կնոջը առանձնացնում են մի սենեակում, սեան յետևը, և տան կանայք, տատմէրի հետ միասին, շրջապատում նրան: Սովորաբար հրաւիրում են նաև ծընընդկանի մօրը, եթէ միայն նա ևս յղի չէ:

Եթէ ծնունդը դժուար է լինում՝ կանայք և մանաւանդ տատմայրն աշխատում են թեթեւացնել՝ ոտիպելով ծննդկանին փչել մի շիշի մէջ, մի քիչ ման գալ:

Երբ ուշագնաց է լինում՝ ահագին աղմուկ բարձրացնելով, հրացան արձակելով և երեսին ջուր սրսկելով աշխատում են ուշքի բերել: Քաւորին էլ հրաւիրում են, որ փէշով ջուր տայ:

Եթէ այս միջոցները չեն օգնում, հասկանում են, որ սա-

տանաները հաւաքուել են և կամենում են ծննդկանի լեարդը հանել տանել: Ուստի և աշխատում են սատանաներին խաբել — վերցնում են այծի լեարդ և հերդիկից դուրս նետում: Սատանաներն էլ խաբուելով՝ առնում են լեարդը և հեռանում:

Երբ հասնում է ծնելու ժամը, ծննդկանին չոգեցնում են գետնին, մի քիչ չոր խոտ ձգելով, և այս դրութեան մէջ ծրնւում է երեխան: Նորածինըն առնում դնում են մի մաղի վրայ, ընկերքը դանակով կտրում, և տանում շեմքի տակ, կամ մի ուրիշ տեղ խորը թաղում, որ մի գուցէ շները հանեն և ուտեն: Յետոյ մինչ ծննդկանը դեռ մնում է խոտի վրայ պառկած՝ տատմէրը լողացնում է երեխային, վերան աղ ցանում, բալուլում և գիրկն առած տանում կտրովը պտոյտ տալիս, դարձնում գէպի արեգակը, աղօթում և ապա իջնում, երեխային կրկին մաղի վրայ դնում: Ապա ծննդկանին մէջքից ներքև լուանում է, անկողնում պառկեցնում և երեխային նրա աջ կողմը դնում:

Այս անելուց յետոյ՝ տատմէրը վազում է մօտիկ ազգականներին «աչքիլուսանք», աւետում է նրանց երեխայի ծնունդը և մի քանի կոպէկ կամ ձու նուէր ստանում:

Ընդհանուր և մեծ ուրախութիւն է տիրում՝ երբ նորածինը արու է լինում. մինչդեռ աղջիկ լինելիս՝ եթէ ոչ տրխրում՝ գոնէ չեն էլ ուրախանում, և բոլորն էլ ասում են. Աստուած գլխին էլ մին տղայ տայ:

Լուրն առնելով՝ ազգականներն ու հարեանները շտապում են ծննդկանին տեսութեան, բերելով իրենց հետ «ծննդկագաւաթ», որ բաղկանում է եղաձուից, եղ ու մեղրից, և այլն:

Այս միջոցին ծննդկանը, նրա հետ և ամբողջ տունը անսուրբ են համարւում, ուստի և՛ զատում են ծննդկանի բաժակը, ափսէն, գդալը և այլն և չեն թոյլ տալիս, որ սա որեւէ բանի դիպչի: Քահանային էլ հրաւիրում են, որ զայ տունը փարատէ: Եւ որովհետեւ կինը անսուրբ է և չարերը հեշտութեամբ կարող են նրան խփել՝ ուստի պահպանութեան համար նրա բարձի տակ դնում են Նարեկ, սուր, դաշոյն և այլն, իսկ կըրծքին և տեղաշորին ասեղ են շուլուլում:

Առաջին օրը ծննդկանին տալիս են կինամոնով պատրաստուած թէյ և եղաձու, իսկ նորածնին շատ անգամ կաթ չեն տալիս, որպէսզի համբերող լինի:

Երկրորդ օրը տատմէրը լողացնում է երեխային, աղից հանում, բալուլում և կրկին դնում մօր աջ կողմը, որովհետև աջ կողմում գտնւում է բարի հրեշտակը, մինչդեռ ձախում՝ չար հրեշտակը: Այնուհետև միայն երկու օրը մի անգամ են լողացնում երեխային, և օրը երկու անգամ բալուլը փոխում:

* * *

Մկրտութիւնը կատարւում է ծննդեան 3—7 օրը: Տատմէրը տանելով քաւորին մի ափսէ փլաւ, վերան մի խաշած հաւ դրած՝ հրաւիրում է գալ երեխան կնքելու: Նա էլ մի քանի կոպէկ և կամ ձու, աղ է տալիս տատմօրը նուէր: Որոշեալ ժամին քաւորը վերցնելով կէս արշին կտաւ, (որ անց են կացնում երեխայի գլուխը և կոչւում է կնկուղ), ինչպէս և մի արշին չիթ, կամ թաւշեայ կտոր և կամ մի «եայլուխ» գնում է եկեղեցի: Տատմէրն էլ երեխային, երբեմն մի քանի բարեկամ կանանց հետ, տանում է եկեղեցի, ուր քահանան կատարում է մկրտութեան խորհուրդը: Սովորաբար քահանան ինքն է ընտրում երեխայի անունը և շատ քիչ դէպքերում իրենք ծնողներն են որոշում:

Երեխային տալով քաւորի գիրկը, քահանան շուրջառը ձգած, շարական ասելով՝ բերում է տուն, ուր հաւաքուած են լինում բարեկամ տղամարդիկ և կանայք: Այստեղ, ծննդկանի կողքին դնում են մի մաղ, վերան մի հաց ձողւմ և երեխան դնում վերան: Երբ քահանան աղօթքը վերջացնում է՝ քաւորը վերցնում է երեխային և տալիս ծննդկանին: Սա էլ խոնարհւում, համբուրում է քաւորի ոտը, յետոյ բալուլը և վերցնում երեխան, դնում իւր աջ կողմում: Իսկ քահանան առաջարկում է Աւետարանը համբուրել և խաչհամբոյր ձգել: (Այս միջոցին հանդիսականներից մի քանիսը հեռանում են, որ խաչհամբոյր չտան):

Անմիջապէս տղամարդիկ առանձին հացի են նստում: Մա-

տուցանում են 2—3 տեսակ կերակուր: Յատուկ այս դէպքերի համար որոշուած կերակրներ չկան: Հացից յետոյ տղամարդիկ բարեմաղթելով նորածնին և նրա ծնողաց երկար կեանք և երջանկութիւն՝ ցրւում են: Այնուհետև կանայք են նստում հաց ուտելու:

Եթէ նորածինը առջինեկ է՝ քաւորին մի արխալուղացու ընծայ են տալիս. սա էլ ծննդկանին է մի բան նուիրում:

Չորս օրից յետոյ նորից գալիս է տատմէրը և երեխային մեռոնջրից հանում—լողացնում է նրան մի մաքուր ամանի մէջ և ջուրն ածում օջախը կամ թոնիրը, իսկ, եթէ շատ է՝ նաև դետը: Լողացնում է նոյնպէս ծննդկանին, մեռոնջրից խառնելով՝ նրան լողացնելու համար տաքացրած ջրի հետ: Յետոյ իբր վարձ ստանում է հնգական ֆունտ աղ ու ալիւր, 2—3 ֆ. ձաւար, մի ֆունտ բրինձ, և գուցէ մի քանի կոպէկ, շնորհակալ է լինում տնեցիներից և գնում: Տատմէրին տուածները նախապէս պտտեցնում են ծննդկանի գլխով:

Մեռոնջրից հանելուց յետոյ առաջին անգամ դնում են օրօրոցում, որի կամարից կապում են զանազան ուլունքներ, երեխային չարերից և չար աչքից ազատ պահելու յուսով, և մի քանի վէգեր ու խաղալիքներ, երեխային զբաղեցնելու նպատակով:

Այնուհետև ծննդկանը մի քանի օր ևս պառկած է մնում. ապա վեր է կենում և սկսում է զբաղուել տնային գործերով, սակայն զգուշանում է արև տեսնելուց, որ տեւում է 3 շաբաթ՝ եթէ նորածինը աղջիկ է, և 4 շաբաթ՝ եթէ տղայ: Այս ժամանակամիջոցն անցնելուց յետոյ, ծննդկանը լողանում է՝ այդ նպատակով պահած մի սրուակ մեռոնաջուր խառնելով ջրի հետ, և ապա թէ դուրս է գալիս, նայում է արեգակին և խաչակնքւում:

Երբ ծնելուց յետոյ առաջին անգամ նա գնում է աղբիւրից ջուր բերելու՝ մի շամփուր է ձեռն առնում, և ցորեն ու բրինձ ածում աղբիւրի ակը:

Երեխայի խնամատարութիւնը ամբողջովին մօր վերայ է թողած: Նա է կերակրում նրան իւր ստինքով 2—3 տարի:

Իսկ եթէ նա կաթ չէ ունենում՝ դործ է ածում կովի կաթը, հետը փոքր ինչ շաքար խառնելով: Ոմանք էլ ոչխարի կաթ են դործ ածում, հետը մի քիչ ջուր խառնելով:

Երբ ուզում են երեխային ծծից կտրել՝ ցեխ, կամ կուպր են քսում ստինքին, որպէսզի երեխան զգուի, և այս ժամանակ շարունակ մրգեղէն են տալիս նրան:

Առաջին ատամները հանելիս «կեղքահատիկ» են անում: — Խաշած ցորենի հետ խառնում են շաքարեղէններ և ածում երեխայի գլխին: Այս միջոցին երեխայի առաջ մի դանակ և մի սանր են դնում գուշակութեան համար, ինչպէս Սիսիանում. եթէ երեխան առաջ դանակը վերցնէ՝ գուշակում են, որ եղբայր է ունենալու, իսկ եթէ սանրը՝ քույր:

Որպէսզի երեխան շուտով ոտք ելնէ՝ մի փայտ են տնկում և վերան մի ուրիշ փայտ անց կացնում, այնպէս որ պտույտ դաշ. յետոյ երեխային բռնել են տալիս այդ փայտից և պտույտ ածում: Բայց եթէ այդ չէ օգնում և երեխան երկար ժամանակ ոտք չէ ելնում՝ նրան տանում են Ծիծեռնավանք, Ագռաւի քարի առաջ մոմ վառում, մի մեխ կամ մի ձու դնում քարի տակ և երեխայի ոտներին ջուր ածում:

Լուսնոտ երեխային տանում են բոյաճու (կտորեղէն ներկող) խանութը, մի վառած մոմ տալիս ձեռքը և ստիպում նայել ներկի կարասի մէջ: Այս միջոցին բոյաճին էլ աղօթում է, և երեխան, ասում են, լաւանում է:

Երբ երեխան կոխւում է, այսինքն լղարում և նուազում է՝ նրան անց են կացնում սպանած գալլի ծնօտներից կապած վաշու միջով:

Նոյն նպատակով չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիրակի օրերը երեխային տանում են անճաշակ մեռնողի գերեզմանի մօտ, բռնում են նրան այն տեղերում, որտեղ ննջեցեալի ոտներ, գլուխը և սիրտն են ընկնում, և երեքական անգամ ջուր են ածում երեխայի գլխին:

Եւ կամ երեխային բռնում են սատկած շան կամ կատուի վերայ և գլխին ջուր ածում:

Երեխայի փորը ցաւելիս՝ տրեխի քողը նրա սրտի մօտ

բռնած երեք անգամ կապում են և արձակում: Սա կոչւում է «գոլինջ»:

Եթէ երեխան լալկան է՝ կրծքին սատկած իշի կաշի են դնում:

Եթէ երեխան քուն չէ լինում՝ օձի շապիկ են դնում նրա բարձի տակ:

Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք

Զանգեզուրում ընտանեկան կեանքը շատ չէ տարբերւում Սիսիանի ընտանեկան կեանքից. միայն այստեղ «նահապետական գերդաստանը» աւելի արագութեամբ է քայքայւում, տեղի տալով «ընտանիքին»: Այս քայքայուող, նահապետական գերդաստանի մէջ այլևս չէ թագաւորում նախնի սէրն ու համերաշխութիւնը: Հայրը թէև համարւում է գերդաստանի մեծ, թէև նա կատարեալ իրաւունք ունի գերդաստանի իւրաքանչիւր անդամի և բոլոր ստացուածքի վրայ՝ բայց այժմ նա շատ դէպքերում ստիպուած է գործ դնել իւր այդ իրաւունքները, կամաւ կուրանալ և խլանալ, որովհետև գերդաստանի անդամները այլևս նախնի հնազանդութիւնը չեն ցոյց տալիս. ինքնուրոյն և ազատ լինելու ձգտումը այժմ շատ վաղ է զարգանում գերդաստանի փոքր անդամների մէջ, մանաւանդ երբ սրանք միջանի տարի պանդխտական կեանք են վարում:

Միւսնոյն բանն է և գերդաստանի մօր վերաբերութեամբ: Թէև նրա մէջ է կենդրոնանում տան ներքին կառավարութիւնը, թէև նրա ձեռին են տան բոլոր բարիքների բանալիները, թէև նա է կոչուած հրամայելու, գործի դնելու հարսներին ու աղջիկներին՝ բայց և այնպէս շատ բաներում նա այժմ ստիպուած է զիջել իւր հարսներին և նրանց խօսքովը նստել կանգնել:

Այսպիսի գերդաստանում կեանքը հետևեալ կերպով է ընթանում: